

Terjime mekdebiniň ýaşulysy

Category:

Degişmeler, Hekaýalar, Kitapcy, Powestler, Söhbetdeşlik, Sözler
написано kitapcy | 24 январа, 2025

Terjime mekdebiniň ýaşulysy TERJIME MEKDEBINIŇ ÝAŞULYSY

• Ezber terjimeçi Wiktor Golyşew bilen söhbet

Ussat terjimeçi Wiktor Golyşew 1937-nji ýylyň aprel aýynyň 26-na Moskwa şäherinde dogulýar. 1961-nji ýylda Moskwanyň Fiziko-tehniki institutyny tamamlýar. 1961-1966-njy ýyllarda ol SSSR Ylymlar Akademiýasynyň Awtomatika we telemehanika, şeýle-de, Moskwanyň Polat we erginler institutynda zähmet çekýär. 1966-njy ýylda «Мир» neşirýatynyň «Fizika» redaksiýasynda ylmy redaktor bolup işläň döwründe, özüniň ussat terjimeçi hökmünde ykrar edilmegini gazanýar. 1970-nji ýylda SSSR Ýazyjylar Birleşiginiň agzalygyna kabul edilýär. 1991-nji ýylda bolsa Boston uniwersitetinde Günbatar edebiyatyndan talyplara bilim berýär. 1992-nji ýyldan başlap, M. Gorkiý adyndaky Edebiyat institutynda çeper terjime boýunça sapak geçýär, iňlis dilinden terjime edýän terjimeçileriň seminarlaryny gurnaýar. «Иностранная литература» žurnalynyň redaksiýasynyň geňeş agzasy bolýar.

Ilkinji gezek Jerom Dewid Selinjeriň «Banan balygynyň iň gowy günü» atly hekaýasyny dosty bilen bile terjime edýär. 01 1961-nji ýylda «Неделя» gazetinde çap edilýär. Şondan soň XX asyryň iňlis we amerikan kyssaçylarynyň eserlerini terjime etmäge ymykly girişýär.

Wiktor Golyşewiň iňlis dilinden terjime eden romandyr powestleri, hekaýalary, eserleri, esseleri juda kän. Olaryň arasynda Çarlz Bukowskiň «Makulatura», Iwlin Wonuň «Iş togtadyldy», Tomas Wulfuň «Ýeriň kerebi», «Ölüm, tekepbir uýa», Jim Harrisonyň «E-eý, Günbatara», «Ispaniýa gitmegi unudypdyryn», «Atdan ýüz öwren adam», «Güýz rowaýatlary», Toni Morrisonyň «Öýe», Jorj Orweliň «1984», Ien Makýueniň «Arzuwçyl», «Çagalar hakynda kanun», Filip Rotuň «Hoş gal

Kolumbus!», Ken Kiziniň «Ikatýoguň höwürtgeleriniň üstünde», J. Rowliňiň «Harri Potter we Feniksiň ordeni», Jon Steýnbekiň «Azaşan awtobus», Wilýam Folkneriň «Awgustdaky ýagtylyk», Ernest Hemingueýiň «Hemişelik baýramçylyk» we F.K.S. Şilleriň «Ynsanyýete mahsus hakykatlarymyz», Jeýms Bolduiniň «Indiki gezek –ýangyn», Şerwud Andersonyň «Waýnsburg, Ohaýo» ýaly ululy-kiçiii eserler bar.

Öz ýurdunyň çeper terjime mekdebiniň ýaşulusy hökmünde Wiktor Golyşewe uly hormat goýýarlar. Ony Lozinskiý, Walentin Steniç, Rita Raýt-Kowalýowa, Nora Gal, Nikolaý Lýubimow, Solomon Apt ýaly ussat terjimeçileriň hatarynda görýärler. Şonuň üçin ol edebiyatda bitiren işleri üçin birnäçe sylaglara mynasyp bolýar.

Biz hem dünýäniň meşhur ýazyjylarynyň eserlerini iňlis dilinden rus diline terjime etmegiň hötdesinden gelen ussat terjimeçi Wiktor Golyşewiň çeper terjime barada berýän gyzykly gürrüňlerini türkmen okyjylaryna ýetirmegi makul bildik.

– Bu günki gün iňlis dilinden terjime edýänleriň sany artýar. Terjime bilen meşgullanmak üçin dili bilşiň näderejede bolmaly?

– Belli bir çäge ýeten bolmaly: mysal üçin, özüm-ä, ynha, elli ýyl bäri çeper terjimeden çörek iýýän, ýöne, barybir, dili doly bilýän diýip aýdyp bilmerin. Islendik jümläniň öwrümini we äheñini duýar ýaly derejäň bolmaly. Elbetde, aňyrsynda bukulyp goýlan pikirleri açyp bermek hemişe maňa-da başardyp barýanok, ýöne munuň özi sowadyň ýetmezçiliginden ýüze çykýar. Tekstiň mazmunyndan başga-da, onuň nähili aýdylanyna düşünmeli: mysal üçin, ýaňsa alynmagyň ýa-da çynlakaýlygyň derejesini duýmaly. Dil diýlen zady doly öwrenmek tas mümkin däl diýen ýaly. Biz öz ene dilimizi doly bilemzok ahbetin.

Terjime üçin teksti eliňe alan badyňa terjimä başlamaly däl-de, daşary ýurt dilinde pikirlenmäge girişmeli, hatda diňe pikirlenmegem ýeterlik däl. Mundan başga ýene-de ýazaryň näme üçin şeýle diýýändigine düşünmek zerur.

Ilkinji gezek her bir jümle seniň üçin üýtgeşik ýaly bolup duýulýar. Şol bir jümläni baş gezek dagy okanyňdan soň welin, munuň adaty sözlemdigine, onuň üstünde ejir çekip oturmagyň zerur däldigine düşünyäň.

– Eger ýazyjy eseri çeper, akgyňly beýan etmeýän bolsa, ony düzetmelimi ýa-da ähli ýerliksiz jümleleri öz ýerinde galdyraýmalymy?

– Ýaşuly terjimeçiler: «Biz-ä Dráýzeri düzedýärdik» diýerdiler. Ony timarlamaly bolýan eken, ýöne men-ä beýtmek hökman dälmi kä diýip pikir edýän. Aýdaly, rus dilindäki teksti özleşdirip bolmaýan bolsa, adam boş zatlara güýmenip ýadamaz ýaly, ony sözme-söz terjime etmegiň zerurlygam ýok. Ýöne mysal üçin, Lew Tolstoýda baglanyşyksyz jümleler kán. Siz terjime edeniňizde ony timarlarsyňyzmy? Ýok, muny beýtmeli däl. Ýa bolmasa Andrey Platonowyň diline derek adaty iňlis dili arkaly «Котлован»* sözüni düşündirjek boluň – siz kitaby puja çykararsyňyz. Şoňa görä-de wakanyň her bir pursadyna aýratyn çemeleşmeli. Kämahallar adamyň pikirini çeper beýan edip bilmeýändigini görnüp dur (bular ýaly ýagdaý, adaty, ikinji derejeli edebiyatda duş gelýär), şonda ony düzetmek gerek. Eger-de sen «nonca»-ny* terjime edýän bolsaň, bu ýerde sypaýyçylyk etmegiň hajaty ýok. Juda ýönekeý dilde ýa-da harsal ýazýan adamlar näçe diýseňem bar. Başga bir tarapdan, Wilýam Folknerde hem ähli zat gatybir sada dilde beýan edilmändir. Ony düzedip bolar; uzyn sözlemleriň manysyny ýitirmän, gysga jümlelere öwürübem bolar, ýöne onda sözlemiň sazlaşygy we akgyňlylygy ýiter. Onuň eserini okanyňda ýa-da terjime edeniňde sende porhançylyk mysaly hadysa bolup geçýär: Folkner haýsydyr bir ähmiýetsiz zat barada gürrüň edýär, seniň beýniň bolsa işlemesini bes edýär. Ol seniň süňňüňi gowşadýar. Munuň özi gözbagçylyk usuly bolup, ony hasaba almak gerek. Bir adamyň Folkneri zygiderli terjime etmek üçin, onuň jümlelerini böleklere bölendigini, netijede, ýazyjynyň beýan eden zatlaryny az-kem ýitiren halatynam gördüm. Ýöne bu meselelerde umumy görkezme ýok. Ähli zat ýazyjynyň özüne

bagly. Men, ýazyjy näçe abraýly bolsa, ol näçe üýtgeşik we täzeçil bolsa, şonça-da onuň bulam-bujarlygyna örän seresaply çemeleşmeli diýip pikir edýän.

– Onda okyjynyň bu babatda täze eserden el çekmegi ahmal.

– «Okyjy» sözüni dile getirenimizde, gürrüňiň kim hakynda gidýändigine düşünemzok. Ony okaýan kütek adammy ýa-da sowatly? Sowatly adam zähmet siňdirmegem kyn görmez. Tekst «owadan» ýa «owadan däl» bolup biler. Folkneriň hem tekstlerine nepis diýip bolmaz. Onuň üçin dili suwara bilmek wajyp. Men-ä, mysal üçin, hiç haçanam Şekspiri terjime etmegi boýun almazdym: sebäbi iňlis dilini o derejede bilemok. Onuň tekstlerinde ýazyjynyň öz oýlap tapan zatlary köp. Şular ýaly teksti terjime etmek üçin juda köp zat bilmeli. Ýazyjylar Şekspire ýygy-ýygydan ýüzlenensoňlar, men hem terjimede onuň jümlelerini ýygy-ýygydan gaýtalamaly bolýaryn. Pasternagyň terjime eden «Gamletini» okamak ýeňil diýýärler, ýöne men aktýor bolmamsoň, oňa baha berip bilemok. Mazmuny barada aýtmaly bolsa, onda köp zatlaryň ýuwmarlanandygyny görýän. Megerem, bu diliň ýeterlik derejede bilinmeýänligindendir, sebäbi Pasternak nemes terjimesinden peýdalanan bolsa gerek. Konteksti dogry terjime etmek we tekstiň hilini ýitirmezlik babatynda aýtsak, bu ýerde ähli zady aýratynlykda çözmeli. Juda bolmasa çykgyt goýmaly bolýar. Adaty kitapda welin, çykgyt ýa-da düşündiriş berilmeýär.

Bileňokmy – diýmek bileňok. Bilesiň gelýärmimi – häzirki wagtda bu kyn zat däl, ozallar welin mümkinem däl. Çykgyt kyssanyň gyzygyny gaçyrýar. Eserden lezzet almagyň, duýgular bilen gurşalmagyň ýerine, ylmy iş bilen meşgullanyp başlaýarsyň. Alynma sözleriň derejesem o diýen köp bolmaly däl. Terjime edilen eser daşary ýurt dilinde ýazylan bolup bilmez ahyryn. Tekst seni özüne çekmeli, duýgularyňa täsir etmeli. Şeýle bolmadyk ýagdaýynda juda köp rasio* galyp biler, bu bolsa esere düşünmegiň, ony özleşdirmegiň usuly däldir. Emma welin duýga däl-de, okyjynyň aňlaýyş ukybuna niýetlenip ýazylýan eserlerem bar. Umberto Eko şeýle ýazyjylaryň biri. Ol seni,

hamala, akyllý kişi saýyp, öz «işlerine» düşünersiň öýdüp, seniň bilen her tüýsli «oýun» edýär.

– Jorj Orwelde «Agaň gözi sendedir» diýen jümle bar, ýöne onuň «Uly doganyň saňa seredýär» diýen ýerine düşmedik terjimesi ýörgünli boldy. Munuň sebäbi näme?

– «Big Brother» – «uly» däl-de, «özünden uly agaň» diýmek. Terjimeçi dili ýeterlik dereje-de bilýän däldir, şu jümle bilen ilkinji gezek ýüzbe-ýüz bolandyr diýip pikir edýän.

– Iňlis dilinden terjime edilende sözleriň sözlemde geliş tertibi bilen bagly mesele hemişe ýüze çykýar. Şony nädip çözmeli?

– Hemişe bu barada pikir edip ýörmegiň hajaty ýok. Emma sen tekstiň birsydyrgyn, ýüregedüşgünç bolup barýanyňy duýsaň (käýerlerde giriş sözleri bilen bölünýän eýe, habar, göni baglanýan doldurgyç, göni baglanmaýan doldurgyç), bu duýgyňa geleňsizlik etmeli däl. Mysal üçin, sözlemdäki sözleriň ýerini çalyşmaly.

Ýogsa-da olaryň «I do like this» diýen many taýdan güýçlendirilip alnan sözleminem rus diline terjime etmek çetin. Bu mesele sözlemde nämäniň esasydygyna düşüneniňden soň çözülýär. Teatrda aktýorlara söze äheň bermegi öwredýärler: nämä basym bermeli, nämä ýok. Terjime hem wagt geçdigisaýy şu endige yrym edýärsiň. Esasan, ýaş terjimeçilerde tekst galapyn, birsydyrgyn, basymsyz bolýar, nähili beýan etmelidigi birden seniňem hakydaňa geläýenok.

– Iňlis dilindäki «boldular» («were»), «näme» («what»), «bolar» («will be») ýaly gaýtalamalar bilen nähili çemeleşmeli? Ol ýerde olary hasaba almaýarlar, sebäbi işlikleriň aglabasy kömekçi bolup durýar.

– Terjimeçilige seresaplylyk bilen çemeleşilýär. Sahypaňda, her niçigem bolsa, «ol aýtdy», «ol pikir etdi» diýen ýaly jümleler zol-zol gaýtalanmawersin. Meniň pikirimçe, muňa ýol bermeli däl. Elbetde, ýazyjylara garanyňda terjimeçilere

birneme azrak erkinlik berilyär. Tekstleriň birini terjime edip oturan ejemiň ýanyna baranynda, tekstde uzyn bir baglanyşyksyz jümläni gördüm-de, ony galam bilen düzedip goýberdim. Olam maňa: «Sen näme, Tolstoýdan alnan jümläni düzedýäň, akylyňdan azaşdyňmy?» diýdi. Men muny akgyňly terjimäniň hatyrasyna şeýdipdim.

Terjime edýän bolsaň, üstesine-de, rus dilini bilmeýän adamy terjime edýän bolsaň, bu has kyn. Kämahallar ähli «boldulary» galdyrmaly bolýar. Olaryň öwezini manydan birneme daşlaşmak arkaly dolup bilersiň. Morta aýdylan sözlemden çykalga tapmaly bolýar. Eger-de «boldy» sözüniň ýüregiňe düşýänini duýsaň, onuň çykalgasyny tapmak gerek. Emma, hakykatdanam, köp zatlar göze ilmän geçip gidýär. Terjime edýän wagtymyz haýal okaýas, kitaby eline alan adam bolsa çalt okaýar. Eger-de iki setirjikden ýene-de «boldy» peýda bolsa gorkuly zat ýok. «Bu» sözüne gezek gelende has kyn. «It», «this», «that», «the» – şularyň baryny şonuň kömegi bilen terjime etmeli bolýar. Şol «bu» sözüne degişli bolup durýan atdan «bir gapdala çekilse-de» bolar, ýa bolmasa «ol» sözüne derek at, «şu zadyň» ýerine bolsa «guty» sözüni ulanmaly.

– Siz terjime etmek üçin eseri nähili saýlaýaňyz?

– Ynha, biz üç bolup «Harri Potteri» terjime etdik. Muň üçin özüňe zor salmagyň hajaty ýok. Ýöne hoşuma gelmeýän zatlary men henize-bu güne çenli terjime edemok. Kormak Makkartini maňa üç gezek dagy hödürlediler. Emma üç gezegem ondan boýun towladym. Sebäbi onuň dünýäni suratlandyryşy-da, durmuşa bolan garaýşy-da, hatda beýan ediş usuly-da maňa ýaranok. «Munda gojalara orun ýok» diýen işi sada dilde ýazylan, ýöne ony terjime etmäge islegim ýok.

– Onda näme üçin siz Kizi we Orwel ýaly «agyr» ýazarlary aldyňyz?

– Elbetde, bu meniň dünýä bolan gamgyn garaýşymdandyr. «Иностранная литература» žurnalynyň baş redaktorynyň orunbasary Grigoriý Çhartişwili hem bu barada menden sorapdy.

Ol durmuşym bilen baglanyşykly. Näme üçin Kizini häzire çenli neşir edýärler? Megerem, ol döwre laýyk gelyändir. Hiç haçanam meniň-ki şowuna bolar, kitaplarym köp nusgalykda çykar ýa-da gaýtadan çap ediler öýtmeýärdim. «Радуга»-da Kizini çap edesleri gelmedi. Redaktor maňa: «Ol ýerde hünüler erbet suratlandyrylypdyr» diýdi.

– Terjimeçilikde abraýyňyzyň hasam artmagyna itergi beren, Selinjeriň «Banan balygynyň iň gowy günü» atly ilkinji hekaýasyny terjime etmegiňize näme sebäp boldy?

– Erik Nappelbaum bilen bir institutda okaýardyk. Ol bir gezek Salinger (Selinjer) diýen bir ýazyjynyň bardygy hakynda gürrüň berdi. Onuň adynyň nähili tutulmalydygyny hiç kim bilmeýärdi. Şol günler Erigiň maňa beren kitabyny okap haladym. Ol şonda «Gel, şuny terjime edeli» diýdi. Şeýdibem ony terjime etdik. Men öýümiň eýwanynda oturyp, onuň üstünde işledim. Soňam ony gaýtadan elime aldym, ýöne hiç bir ýerini düzetmedim diýen ýaly. Çünki ol kitapda hiç hili tehniki çylşyrymlylyk ýokdy, ýönekeýdi, höwesiň bolsa bolanydy.

– Orweli terjime edeniňizde eseriň içinde täze dili döretmek meselesini çözmek gerek bolupdy. Siz nädip bu meseläniň hötdesinden geldiňiz?

– Bu meniň durmuşymda terjime işine has oýlanyşykly çemeleşen gezeklerimiň biri boldy. Adatça, terjime edýän wagtym onuň daşyndan kitap okamaýaryn. Emma Orweliň «1984» atly eseriniň üstünde işlänimde, üç sözlük dagy ulandym, olaryň her haýsynyň özboluşly aýratynlygy bar. «Новояз» ýa-da «миниправ» ýaly sözleri rusça aýtmak kyn däl, emma diňe iňlis diline laýyk gelyän sözlerem bar. Mysal üçin, islendik söz hem at, hem işlik hem-de sypat bolup bilýär.

«1984» ýürege ýakyn kitap, ýöne sen onuň bilen tutuş bir ýyl meşgullansaň, onda ol hasratly eser. Asla, sen onuň üstünde işläniňde, näçe uly eser bolsa-da, ol seniň kalbyňa ornaşýar. Sen ýazyjynyň okuwçysy ýaly bolýarsyň. Orwelde bolmadyk köp sanly degişmeleriň, her jüre oýundyр hokgalaryň bardygy

sebäpli, Kizi maña güýçli täsir etdi.

*Котлован – binýat çukury.

*попса – daşyndan göräýmäge täsirii, özüne çekiji, ýöne hili pes zat.

* Rasio – käbir pelsepewi ulgamlaryň we paýhasly pikirlenmegiň bir görnüşi.

Terjime eden: Kerim GOÇGULYÝEW.

“Dünýä edebiýaty” žurnaly, №2 mart-aprel 2020. Söhbetdeşlik